

دیدگاه شهید مطهری درباره شهادت و از خودگذشتگی

مجتبی طالبی¹

چکیده

شهادت محوری اساسی در فرهنگ اسلامی است و آنچه باعث بقای اسلام و نظام اسلامی می شود، فرهنگ از خودگذشتگی و شهادت است. بر اساس این محور است که اسلام بر روی پایه خود ایستاده و در قبال هر طوفانی ایستادگی می کند. فرهنگ از خودگذشتگی و شهادت در دامن خود انسان هایی را پرورش داده که دارای خصوصیات و روحیات والا و متعالی هستند. ایثار یعنی گذشت، یعنی مقدم داشتن دیگران بر خود در آنچه مال خود انسان است و به آن کمال احتیاج را دارد و در عین کمال احتیاج، دیگری را بر خود مقدم می دارد. این پژوهش بر اساس مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون انجام شده است که با استفاده از منابع معتبر به دنبال بررسی دیدگاه شهید مطهری درباره شهادت و از خودگذشتگی است. بر اساس دیدگاه این استاد شهید از عوامل شکست و ناکامی در عرصه جهاد و دفاع، وابستگی به جهان مادی و دنیادوستی است. از نظر قرآن کریم، دنیادوستی و دل خوش کردن به حیات دنیا، شوق به جهاد و دفاع را در دل می میراند، آدمی را به کندی و سنگینی وامی دارد و از رفتن به مصاف با دشمن منصرف می سازد.

واژه های کلیدی: از خودگذشتگی، شهادت، شهید مطهری

مقدمه

¹ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم

شهادت یعنی فدا کردن جان خویش در راه ارزش های الهی و دستیابی به حیات ابدی است. به همین دلیل اگر کسی فاقد مایه های معنوی باشد، شهادت طلبی او معنایی نخواهد داشت. این خداآوری و معاد اندیشی است که به شهادت معنا می دهد و از آنجا که در این نوع جهان بینی، شهید به حیاتی والاتر و لایزال می رسد، جان نثارش معقول است؛ وگرنه عقلانی نیست که کسی برای دست یابی به رفاه و زندگی دنیایی خود یا دیگران، از جان خویش درگذرد (مؤسسه امام خمینی، 1375: 5).

فرهنگ ایثار و شهادت در دامن خود انسان هایی را پرورش داده که دارای خصوصیات و روحیات والا و متعالی هستند. داشتن همت بزرگ، برخورداری از روح بزرگ، عزت نفس و روحیه قوی، بزرگواری و بزرگ منشی، زهدگرایی و عدم دل بستگی به دنیا و... از مهم ترین خصوصیات انسان های تربیت یافته در فرهنگ ایثار و شهادت است (سید علی پور، 1384: 131). در این پژوهش ایثار و شهادت از منظر شهید مطهری مورد بررسی قرار می گیرد.

مبانی نظری

ایثار در لغت به معنای برگزیدن، غرض دیگران را بر غرض خود مقدم داشتن و مانند آن است. به عبارتی، به معنای از خود گذشتن و ترجیح و برتری دادن به آنچه مطلوب دیگران است و در اصطلاح عبارت است از: بخشش مال به کسی، با وجود نیاز به آن (فهیمی، 1387: 542).

شهید مطهری در رابطه با مفهوم ایثار می فرماید: ایثار یک اصل قرآنی است. ایثار یعنی گذشت، یعنی مقدم داشتن دیگران بر خود در آنچه مال خود انسان است و به آن کمال احتیاج را دارد و در عین کمال احتیاج، دیگری را بر خود مقدم می دارد. ایثار یکی از باشکوه ترین مظاهر انسانیت است و قرآن، عجیب ایثار را ستوده است (مطهری، 1386: 257).

شهید و شهادت از ماده «ش ه د» اخذ گردیده است. شهد در لغت، معانی متعددی دارد. مصدر شهادت به معنای حضور، علم به امور ظاهری، شهادت دادن، خبر قاطع دادن و مشاهده نمودن است. شهید کسی است که در راه خدا کشته می شود و یا مجاهدی است که در

طریق حق جان می سپارد (ابراهیمی، 1387: 27). در اسلام، کشته شدن آگاهانه و انتخاب گرایانه در راه آرمانی مقدس و پاک، که به تعبیر قرآن کریم «فی سبیل الله» نامیده می شود، شهادت نام دارد و کسی که به چنین مقامی دست می یابد، شهید است. البته پذیرفتن مرگ، هنگامی ارزشمند است و قداست دارد که از سویی آگاهانه باشد و از سوی دیگر، رضایت و خشنودی خداوند را در پی داشته باشد (نیری، 1384: 21).

شهید مطهری در رابطه با مفهوم شهادت می فرماید: مرگی شهادت است که انسان با توجه به خطرات احتمالی یا ظنی یا یقینی، فقط به خاطر هدفی مقدس و انسانی و به تعبیر قرآن «فی سبیل الله»، از آن استقبال می کند. شهادت دو رکن دارد: یکی این که در راه خدا و فی سبیل الله باشد. هدف، مقدس باشد و انسان بخواهد جان خود را فدای هدف نماید. دیگر این که، آگاهانه صورت گرفته باشد (مطهری 1387: 71).

از منظر شهید مطهری، منطق شهید، منطق سوختن و روشن کردن است، منطق حل شدن و جذب شدن در جامعه برای احیای جامعه است، منطق دمیدن روح به اندام مرده ارزش های انسانی است، منطق حماسه آفرینی است، منطق دورنگری، بلکه بسیار دورنگری است (مطهری، 1387: 87).

روش پژوهش

این پژوهش بر اساس مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون انجام شده است که با استفاده از منابع معتبر به دنبال بررسی فرهنگی ایتار و شهادت در اندیشه شهید مطهری است.

یافته های پژوهش

تقوا و دوری از مسائلی که خدا انسان را از آن ها منع کرده است، یکی دیگر از محورهای شکل گیری فرهنگ ایتار و شهادت در جامعه می باشد. تقوا، سپری پولادین در مقابل جنود جهل و شیطان و شالوده اسلام است، انسان را در همه جهات انسانی سوق می دهد و به کمال سعادت می رساند. مقدمه همه عروج ها، شهادت ها و وصلت هاست و مایه برتری انسان بر دیگران می شود (زمانپور، 1378، 5).

شهید مطهری، در رابطه با تقوا به عنوان یکی از عوامل اساسی در اسلام می نویسد: لازمهٔ خروج انسان از زندگی حیوانی به یک زندگی انسانی این است که، از اصول معین و مشخصی پیروی کند؛ البته لازمهٔ پیروی از اصول معین و مشخص این است که خود را در چارچوب همان اصول محدود کرده و از حدود آن ها تجاوز نکند، به تعبیری آنجا که هوا و هوس های آنی او را تحریک می کند که از حدود خود تجاوز کند، می بایست خود را نگهداری نماید. نام این خود نگهداری که مستلزم ترک برخی از افعال و گفتار است، تقوا می باشد. نباید تصور کرد که تقوا از مختصات دین داری است از قبیل نماز و روزه، بلکه تقوا لازمهٔ انسانیت است (مطهری، 1389، 71).

«لَا يَجْرِي لِأَحَدٍ إِلَّا جَرَى عَلَيْهِ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ حَقٌّ»، له هیچ کس قرار داده نشده، مگر آنکه علیه او نیز قرار داده شده و علیه هیچ کس قرار داده نشده، مگر آنکه له او نیز قرار داده شده، حقوق مردم بر مردم یک طرفی نیست، متبادل است. اگر کسی بر کسی حقی دارد، معادل آن هم حقی از آن طرف بر عهدهٔ او هست. هرکس به هراندازه از اجتماع طلبکار است و اجتماع را در برابر خود موظف می داند، به همان نسبت، مدیون اجتماع است. حق و تکلیف دوش به دوش یکدیگرند. این طور نیست که همهٔ حق ها را به بعضی داده باشند و همهٔ تکلیف ها را بر دوش بعضی دیگر گذاشته باشند. «حق» بهره است و «تکلیف» زحمت و کار و مشقت. هرکس که از اجتماع بهره ای می برد، باید به همان نسبت متحمل زحمت و به دوش کشیدن بار اجتماع باشد (مطهری، 1385، 102).

از عوامل شکست و ناکامی در عرصهٔ جهاد و دفاع، وابستگی به جهان مادی و دنیادوستی است. از نظر قرآن کریم، دنیادوستی و دل خوش کردن به حیات دنیا، شوق به جهاد و دفاع را در دل می میراند، آدمی را به کندی و سنگینی وامی دارد و از رفتن به مصاف با دشمن منصرف می سازد (تقی زاده اکبری، 1380، 160).

شهید مطهری، هم بر عدم دنیاپرستی به عنوان یکی از عوامل شکل گیری فرهنگ ایثار و شهادت که در مقالهٔ حاضر مدنظر است توجه کرده و در این رابطه، با ارائهٔ داستانی به این صورت بیان کرده است: در اسلام، رابطهٔ انسان با طبیعت، رابطهٔ کشاورز با مزرعه، رابطهٔ بازرگان است با بازار تجارت، رابطهٔ عابد است با معبود برای کشاورز، مزرعه هدف نیست ولی وسیله هست، یعنی محل زندگی و

کانون زندگی کشاورز، شهر است؛ اما از این مزرعه است که وسایل خوشی و سعادتش را به دست می آورد. یک کشاورز باید به مزرعه برود و زمین را شخم بزند، بذر بپاشد و زمین را آباد کند. بعد که محصول روید، اگر علف هرزه ای پیدا شد، وجین کند و بعد درو و سپس خرمن کند. کلام پیامبر است: «الدنيا مزرعة الاخرة» دنیا کشتزار عالم آخرت است. بله، اگر کشاورز مزرعه را با خانه و مقر خود اشتباه کند، خطا کرده است. مزرعه را به عنوان مزرعه بودن، نباید با چیز دیگری اشتباه کند. بازار برای یک بازرگان، جای کار است که سرمایه و عمل و تلاشی را برای سود و درآمد بیشتری به کار اندازد و بر آنچه دارد بیفزاید. دنیا هم برای انسان چنین چیزی است (مطهری، 1386، 177).

قناعت، یکی از فضایل مهم اخلاقی است که در تعالیم دینی بر آن تأکید فراوان شده است. شهید مطهری در رابطه با موضوع قناعت بودن با ذکر عبارتی از امام علی (ع) می فرماید: یک نوع دیگر، بردگی و آزادی هست که مربوط به مال و ثروت است. تمام علمای اخلاق، بشر را از اینکه برده مال و بنده ثروت باشد برحذر داشته اند، تحت همین عنوان که ای انسان! بنده و برده مال دنیا نباش. باز جمله ای دارد علی (ع) می فرماید: «الْأَنْبِيَاءُ دَائِرٌ مَمَرٌ لَا دَائِرَ مَقَرٍّ» دنیا برای بشر گذشتن گاه است نه قرارگاه. بعد می فرماید: «وَالنَّاسُ فِيهَا رَجُلَانِ» مردم در دنیا دو صنف می شوند:

«رَجُلٌ بَاعَ نَفْسَهُ فِيهَا فَأَوْبَقَهَا وَ رَجُلٌ ابْتَاعَ نَفْسَهُ فَأَعْتَقَهَا» مردم که در این بازار دنیا و گذشتن گاه دنیا می آیند دو دسته اند: بعضی می آیند خودشان را می فروشند، برده می کنند و می روند. بعضی دیگر می آیند خودشان را می خرند، آزاد می کنند و می روند (مطهری، 1388، 28).

شهید مطهری در رابطه با توکل بر خدا می فرماید: توکل که خودش یک مفهوم اخلاقی تربیتی اسلامی است. اسلام می خواهد مردم مسلمان، متوکل بر خدا باشند. توکل در قرآن، یک مفهوم زنده کننده و حماسی است؛ یعنی هر جا که قرآن می خواهد بشر را وادار به عمل کند و ترس ها و بیم ها را از انسان بگیرد، می گوید نترس و توکل بر خدا کن، تکیه ات به خدا باشد (مطهری، 1381، 58).

نتیجه گیری

از خودگذشتگی و شهادت باعث بقای اسلام و نظام اسلامی است فرهنگ ایثار و شهادت است. در مقاله حاضر، در مرحله اول تعریفی از ایثار و شهادت با تمرکز بر اندیشه شهید مطهری ارائه شد و در مرحله بعد، دیدگاه این استاد درباره فرهنگ ناب ایثار و شهادت بررسی شده است. از منظر شهید مطهری مردم داری و خدامحوری و عدم تعلق به دنیا و عمل صالح لازمه شکل گیری فرهنگ ایثار و شهادت در جوامع اسلامی است.

منابع

قرآن کریم.

ابراهیمی، نبی الله، جایگاه مفهوم شهادت در داستان های جنگ (مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت)، انتشارات دانشگاه اصفهان، 1387.

تقی زاده اکبری، علی، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، انتشارات مرکز تحقیقات اسلامی، 1380.

زمانپور، مجید، فرهنگ شهدا، انتشارات تندیس، 1378.
زنجانی، عمید و عنایتی، لطفعلی، الگوی امنیت در جامعه اسلامی و سازوکار امر به معروف و نهی از منکر، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره 79-80، 1386.

عمید زنجانی، عباسعلی، مبانی اندیشه سیاسی اسلام، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1385.

فهیمی، محمدصادق، فرهنگ ایثار و شهادت و شاخص های آن (مجموعه مقالات همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت)، انتشارات دانشگاه اصفهان، 1387.

مطهری، مرتضی، قیام و انقلاب مهدی (عج)، انتشارات صدرا، 1387.
مطهری، مرتضی، حماسه حسینی (جلد دوم)، انتشارات صدرا، 1376.

مطهری، مرتضی، انسان کامل، انتشارات صدرا، 1367.
مطهری، مرتضی، احیای تفکر اسلامی، انتشارات صدرا، 1380.

مؤسسه نشر آثار امام خمینی، ایثار و شهادت در مکتب امام خمینی (س)، انتشارات عروج، 1375.

نعمتی پیر علی، دل آرا و طاهر، مهری، غیبت و پیامدهای اجتماعی آن در تعالیم اسلامی، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره 32، 1394.

نیری، محمد یوسف و خیراندیش، سید مهدی، شهید و شهادت در
عرفان اسلامی، فصلنامه علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز،
شماره 42، 1384.